

Bogáthi zsoldára a jezsuiták ellen.

Első közlemény.

I.

Bogáthi Fazakas Miklós a korabeli nagy latin humanista költők, Eoban Hessus, Buchanan példáját követve, nem anyyira fordította, mint inkább átalakította s a saját eszméinek, célzatainak, igen gyakran egyéni indulatának, szeretetének vagy gyűlöletének kifejezőivé tette a Dávidtól reánk maradt s mindaddig csak katolikus vagy protestáns egyházas szellemenben magyarázott zsidó zsoldárokat. Ő merész határozottságával elvetette a buzgó hívők naiv hiedelmét az egyes zsoldárok képzelt titkos tartalma felől. Nem vallotta azt, hogy a II. zsoldár jövendölés a Krisztus országáról, a XCVII. a Messiás országát írja le, a XCVIII. intés a Krisztus dicséretére, a CIX. „könyörgése Dávidnak Dóég ellen s a Krisztusnak Judás ellen.“ Künchi és más tudós magyarázók felvilágosították őt a zsoldárok valódi jelentősége felől. Castellio Kálvin megbotránkozására az „Énekek énekét“ szerelmi költészetnek vallotta. Bogáthi virágének gyanánt fordította le -- az európai nyelvek közt talán először -- hiven magyarra. A zsoldároknál is lehetőleg hiven megőrizte mindenütt az ódon héber színezetet s nem a szellem meghamisításával, csupán egy-két -- korában elég példáját látta -- modernebb, újszerű vonás hozzáadásával törekedett azokat a messze távolból közelebb hozni s hozzáférhetővé, népszerűvé tenni az ő együgyű magyar közönsége számára.

II.

Meliüs járt ezen az uton ő előtte nem közönséges próbával először. A híres debreczeni főpap volt az, ki 1570-ben a biblia kiszemelt locusaival leszidta Dávid Ferencz és Blandrata kárhoztatott vallásujítását. Költői fantaziája könnyedén tülemlkedvén a valódiság szűk körén, az isten beszédeként hirdette

fölhevült elméjének zavart képzeletét. S már „*Igaz Szentírásból kieszedett énekének*“ első szakaszában maga ellen nyilatkozik ily akaratlanul is szókimondó őszinteséggel:

Az nagy Úr Istenért mindön emböröket
 Mostan én erre kérök,
 Hogy ammit *Istennek szájából* én szollok,
 Igazán megértsétek ;
 És ezöket értvén, híven hogy megtartsák,
 Nagy szükség mindeneknek ;
 Mert nem *ez velági hazugságot* szollok,
De lölkiet beszéllök.

Azután mint „a Christus Jesusnak panaszolkodását“ adja elő saját mondani valóját „az Hunyadi János éneke nótájára“ ilyen formán:

„Förtelmesb embörök hitlen pápistáknál
 Az Servetianusok,
 Mert mind az atyából és az ő fiából
 Rút bálvánt úk formálnak.
 Nem volt én küüilem én előttem Isten ;
 De mondom azt bálvánnak,
 Valakit Blandrata én küüilem régön
 Mond nálamnál elsőbnek . . .“

E Blandratáról és Servet követőiről elpanaszolt versszakaszt Melius Esa. 40. 41. Joa. 5. 8. 10. 1. Joan. 1. 2. és a 81-dik zsolttára alapította, mint a pontosan felrakott oldaljegyzetekkel ezt elhitetni akarja.

„Sziute így káromla Ebion, Cherintus,
 Fotinus Arriussal.
 Mostan az Servetus, Blandrata, Davidis,
 Az Blasius Istvánal:
 Hogy idővel kezdött az én fiúságom,
 És nem örök velággal ;
 Ezzel istenségöm, istenfiúságom
 Csinálják csak kezdéssel“.

Krisztus képében így folytatja tovább költőnk a bosszús panaszolkodást:

„Ezönképpen mostan Servetianusok
 Én velem cselekdönek,
 A szent Háromságot mondják úk bálvánuak,
 Háromfejű Janénak.

Semmi eretnekök ilyen káromlással
 Engöm nem rútoltanak,
 Az mint Blandfranciscok¹ engöm szidalmaznak
 És szörnyen káromlanak“.

Ezt az utolsó szakot Melius szintén Esaiás 40., 43., 44., 45. továbbá Col. 1., Phil. 2., Ebr. 1., 31. részére alapítja. Bárki nézzen utána, van-e az egész bibliában — Servetről, vagy Dávid Ferenczről szó. Régi unitárius írók azt tartják, hogy Melius hamisan szokta idézni a szentírást. Magam is többször rajta kaptam, hogy csak találmányra hivatkozik a régi prófétákra. Neki a szentkönyv néha csak arra való, hogy hasznosnak vélt ráfogásaival a tudatlan községnek imponáljon. Nem csoda, hogy a „Debreczeni Disputatio“ már életében nevétségessé tette nagy-langu szentes erőlködéseit. Mi több, Melius csaknem öntudatlanul jár e hamis uton. Sulyosan esnék máskülönben beszámítás alá azon minősíthetlen vakmerősége, hogy talán nem tudósabb, de kétségtelenül sokkal nemesebb gondolkozásu ellenfeleit jó maga nyíltan a szentírás meghamisításával vádolja.

A „szentírásból kiszedett énekében“ magával Jézussal ilyen szemrehányással fordul az unitáriusok ellen :

„Egyik írás ellen a más írást hamis
 Értelökre fük vonzák ;
 Az egy Istent igön szájokon forgatják,
 Csak az Atyára vonzák.
 A szent háromságot, akkit Elohimnak
 Mond az írás, elhatták ;
 Gyanót mondnak ahoz, a hol az egy Istent
 Három tanúnak mondják“.

Melius az ő Krisztusának e szavait Joan. 8., 10. 1 Joan. 5. Gen. 1., 3., 11. Josue 24. részével igazolja. A tovább is panaszló Krisztus az unitáriusokat sujtoló vádat több versszak után így fejezi be :

„Hogy az ördög Attyok ezöket bolonddá
 Tötte, ilyen vakokká,
 Az ű kevélségök, írás kívül való
 Szollások mind az oka ;

¹ Egy másik helyen : Blandrata-Ferencz. Értsd Blandrata György és Dávid Ferencz követöit.

Mert az írás mellől hamis értelmre

Futnak : okosságokra ;

Ő okosságokért, holond írásokért,

Vakok az szent írásba“.

E nem épen krisztusi szavakat a debreczeni költő nagyobb hitelesség okáért Rom. 1., 2. Deu. 27., 28. Eph. 1., 4. Act. 14., 17. 2 Pet. 2. szentírási helyekkel támogatja.

Ugyane jeles egyházalkotónk, a „magyar Kálvin“, mint sokan őt méltán dicsérik, már öt évvel előbb magyarhoz illő bibliát akart adni az ó-testamentum nélkül szűkölködő alföldi nép kezébe. Hogy a száz és igen tudós Heltai erdélyi körével a versenyt felvehesse, az új „Biblia Debrecenianában“ a kolozsvári biblia együgyű hitelességénél jóval igazabb magyarságra törekedett. Az alföld és Dunamellék szűk fogalomköre szerint, rendkívül sajtáságos cifrázással, magyaros sallanggal és sujtásokkal földiszítve, állítja elénk a zsidók régi történelmét. A szent nép története a kereszténység története az ő képzelete szerint s e felfogás a Kálvinéval meglepően megegyezik. Hogy szabadságra vágyó közönségének kedvére beszéljen, a zsidókat szertelen boldoggá teszi Salamon idejében s őket egyről-egyig megnemesíti. Majd palatinust és cancellárt állit élökre és országgyűlést is tartat velök.

Mi ennél is több : lovagjaikat és paizsos huszáraikat (értsd : zsidó huszár!) vitézül harezoltatja Moáb hajdui ellen. A halhéju pánczélos erős bajnokot, Goliátot is legyőzeti könnyű szerrel Dáviddal, az inassal, ki „jól tudott kintornálni és hegedülni.“ Jonathan, a Saul fia, a Tordahasadékja szentföldi másánál veri meg a pogán philisteusok első istrásáját s azután bűnös kívánságból „egy kis mézeeskét nyalanta.“ A legyőzött amalek király, Agag, „nagy festommal és kevélyön kompodí módra“ állt a reá haragvó Sámuel próféta elé. Később a keresztényies szellemtől elhajolt zsidók elfelejtkeznek a frigy ládájáról, „a Szent Háromság szekrényéről“ s a Jehováról sem akartak tudni, „az Israelnek Szent Háromság Istenéről.“ Káromolták „az élő Szent Háromságot,“ s oltárt és „vájott képeket“ állítottak fel a búcsús ligetekbe, hol „a fekete bő ruhába öltözött bálványozó barátok „tömjénezvén miséztek és áldoztak,“ mint Baal papjai, holott „azok a bálványok ugyan nem voltanak amaz Szent-Háromság egy bizony Isten, hanem csak a földi ember kezek alkotmányi, fából-küből voltak.“

Azt talán mondanunk sem kell, hogy a bálványimadásba (értsd katholicizmusba) süllyedt zsidó népről minduntalan himet varr Melius a korabeli állapotokra. Hálálkodik, hogy csendes békességben élnek, mit tartson is meg az Isten; de azért a szöveg-magyarítások és oldaljegyzetek folyton folyvást véres zavargásra, sőt belháborura izgatnak. Nem lehet, nem kell egy óráig sem megfélni a máshitűekkel. Ur és pór egyaránt fegyverre kelljen, s mint hajdan az igazhívő zsidók, irtsák ki Istennek tetsző módon a Baal tisztelőit. Saját szavaiként: „Mind ezt e dolgot penig a Jehu mielő *hasznos álnokságba*, hogy csak elveszthetnéje az Baal tisztelő szolgáit.“ ... „Monda a Jehova az Jehunak: te ezt igen jól műveléd, hogy te azt cselekedéd, ammi *az én szemeim előtt igyenes és illendő* dolognak tetszik.“ (2 Király könyv. X. 19. 29.) E félre nem érthető beszédhez Melius még oldalt hozzá illeszti saját buzdítása képen:

— Jehu a bálványimadás színe alatt begyűteti a Baal papjait és levágatja. Ó keresztyén fejedelmek! bezzeg jó volna ti nektek is már egyszer a Baal pápista, pogán bálványozó papjait és barátit begyűtetenek: vágatnátok le, mint az Illyés. 3. Reg. 18. 19.

Másik lapon még hozzá teszi:

— Jó volna most is *ilyen álnokságos haszonnal* cselekednetek ti fejedelmek, a Baal papjai ellen.

Ilyen és sok más különbnél-különb istenes beszéddel igyekezett Debreczen prófétája a türelmes magyar népet a többi felekezet kiirtására rá úszítani. Balassa Menyhárt kober hada Debreczen feldulásával felelt a szent könyv lázító tanításaira, mely nyíltan-kifejezetten az urak, fejedelmek, sőt a pór nép tanulságos oktatására is íratott. Erdélyből nemsokára kiűzték a barátokat, de csakhamar itt is elpártoltak a Melius irányától. Dávid Ferencz felhőkben veszteglő fényes napja kezdett emelkedni a délpont felé s áldásos sugarain megint föléledtek az orthodoxia sötétségétől elfordult nemesebb lelkek.

III.

A magyar és olasz körökben sokkal inkább beszívta lelkebe a humanizmus éltető emberies szellemét a mi Bogáthink, mint a török és német hódoltság zordon jelenetei közt felnőtt Melius, kinek legtöbb művéből bámulatos szilajsággal rivalg ki

a Bakony- és Hortobágy-környék középkori vadsága. Bogáthi megtanulta hirneves elődjétől első sorban azt, hogyan kerülje el annak a szentkönyvet profanáló botránnyos hibáit. Magyarra tette mindazt, a mit a bibliából költői alakban a nép kezébe adhatott; de magyarságában szüntelen óvakodott a tulzástól, a Melius kirivó sallangjaitól. Nagyjában mindenütt megtartja az ős héber felfogást és sehol sem hamisítja meg azt a keresztény álkegyelet szenteskedő fogásaival. Másfelől a részletekben modernebb gondolatot és magyarosabb vonásokat is vegyít közéljük, úgy, hogy az ősrégi ének magyaros ritmusban a magyar viszonyokat is hiven visszazengő hangon hullámszik, eltöltve az átjatos lelkeket az igaz költészet igézetével.

Innen van, hogy találunk ugyan nemes zsidó nép és friss nemesek emlegetését Bogáthinál is; egy helyen a törökök, másik helyen a tatárok éles nyilai is feltűnnek; az angyalok országgyűléséről, a tizenkét vármegyéről, az igaz credóról, decretomról, octaváról, appellálásról és gratiáról, pelengérről, kótyavetyéről, laistromról, palánkról, martalócokról és az igaztalan articulusokról sem feledkezik meg. Reá ellenségi tollat töttenek fel, csatával vadászszák és útjába tél-túl hálót és urkokat hánynak. Koresomahősök énekbe költötték nevét, nyelvök nyíla ötlet éri s mintha pokol kapuján volna immár csontja. De ő bizik az ő istenében, a ki ótalma és gyortyája neki bujdosó útjában; ő reá appellál, a ki megmustráltatja egykor a világot. Az ő könnyű kocsija a sebes felleg, szárnyai a szelek; az égen nyargal és nagy szemekkel nézi az emberek különféle dolgait.

A költő maga a sok hitvány lator miatt elvonta magát a világtól s csak istenével jár, mint egy barátjával és emek dolgait beszélvén, sokaknak adta tudtára. Áldozata, pohara neki csak Isten. Mikor az ünnepére hívó kürtöt hallja, vígan megyen, mintha vele egy ebéden lenne. Jeles napon ő is vendégeket hí s megáldja az Istent: szó mellett poharat emel s úgy köszöni meg jótéiteit. Dieséri mindezekért s szívéből nagy vígan szent nevét vallja a leghatalmasabbnak, a ki ellen senki sem tehet, mert mindent csak ő forgat:

Jobb kezében veres borát poharában tartja.
Bosszúálló zavart borral latrokat itatja:
Világ latrinak torkokba mind seprőstől ontja.

Látni való, hogy Bogáthink, bár csak érinti itt-ott a magyar viszonyokat, mégis a mi legfőbb: a magyarok istenét énekl meg zsoltáraiban. Az emberszerető fővalóságot, a szentek védőjét imádja; nem kell neki a rideg, magánvaló Elohim, ki népével folyton perel. A Melius csodásan új és különös, csaknem káromlásként hangzó Szentháromság-egybizony-Istenétől is visszariadt az ő tiszta, világosságot áhító lelke. A maga istenét néha kedveskedően hadverő Urnak szereti mondani. Ez elnevezésből alkotta kétszáz év múlva Székely Sándor a felkapott Hadur nevet. Bogáthi is igyekezett magyar néven nevezni az ő szeretett istenét. A zsidók félő tiszteletben tartott Jehova, Jahve isten nevét ő magyarosan Jova, Jó alakban is ejtette s így használja legmagyarosabb zsoltáraiban.

Az *Jova* nevű Urat emlegessétek,
Az égen jargalót no tiszteljétek!

LXVIII.

Az Úr, az hatalmas, az *Jó* csak én vagyok,
Hát én yeszthetek is, és csak én tarthatok.

Ki mint érdemlette, én úgy lakoltatok:

Az gonosznak gonoszt, az jónak meg jót a lok.

LXII.

Az L-ik zsoltárt, melynek több szép fordítása ismeretes előtte, zengzetes magyar alexandrinokba foglalta, e nóta szerint: „Sokan kívánnak fejedelemséget“. Magasztos fenségben mutatja be itt a mindenkin, jón és gonoszon egyaránt igazságosan ítélő Isten retentő megjelenését a törvénytételre. Azonnal szembe-tűnik e helyen is, hogy a héber költőnek a természetből vett eredeti képeit székely költőnk a magyar király hatalmát festő jellemző vonásokkal egészítette ki:

Látja világ dolgát Isten és forgatja.

Ki jámbor és ki nem, végre kimutatja:

Mindenik félt egykor törvényre hivatja.

Ezt hirdeti az UR, az hatalmas JOVA:

„Napkelet-napeset jöjjön octavára!“

Föld népe jöjjön be, én ki vagyok, lássa“.

Szép Sion várából teszi ki lámpássát,²

Mint király, mutatja nagy felséges voltát.

Nem tűri mind éltig az gonoszok dolgát:

Az bizony, hogy eljő; meghalljátok szavát.

¹ Törvénytevő, ítéletnap a régi magyaroknál.

² Jeladó lámpás.

Égő, ropogó tűz forog ő előtte,
 Iszonyú sebesszél szél körösön körülé.
 Ez ő nagy felsége rettentő fegyvere, —
 Hogy jó legyen jóknak s az gonoszot veszesse.

Nem hazug emberrel bizonyít törvényben,
 De az eget-földet híja tanóképpen:
 Azok által tölt jót népével ez földön,
 Azokat támasztja népére törvényen . . .

Itt az ég előáll és szavát megmondja:
 Igaznak mindenben az nagy Istent vallja.
 Hogy Ő nagy sok jót tölt, erőssen kiáltja;
 De az ember gonosz, az jót kevés tartja. . . .¹

A ki Bogáthinak e zsoltárát az eredetivel egybeveti, azonnal észreveheti, hogy hivatott költőnk sehohsem forgatja ki igaz értelméből azt, a mit magyarrá akar tenni. Néhol módosítja, sőt itt-ott rokon eszmékkel kiegészíti a tartalmat, de mindezt csupán a szent költészet érdekében. Egyszóval nem lehet róla elmondani, hogy a hol fordít, ott egyuttal ferdit is, mint a nagy Melius nem egyszer cselekedte. S nem lehetne őt azzal gyanusítani, hogy a meghamisított szentírás hagyományos tekintélyét akarta volna felhasználni saját önző céljainak elérésére.

IV.

Bogáthi humanus szellemű költői munkáiban sehoh sem támadja a keresztény felekezeteket. Ő nem említi lépten-nyomon a pápa majmait, a bálványozó pápista és félpápista (lutheranus), sőt a galagola (glagolita?) görög-rác papokat sem. Melius vargáit (unitáriusok) sem találjuk meg névleg nála. Ő felekezeti rokon- és ellenszenv nélkül nyilvánítja nemesen szabadelvű nézeteit. A józan hitet és a lelki szabadságot tartja szem előtt. Annyira felülemelkedett kora előítéletein, hogy még a megvetett zsidók iránt is teljes mértékben igazságos. Isten választott népét látja bennök addig, míg bűneikkel el nem vesztették a Jehova pártfogó kegyelmét. A régi zsidó hit maga a legtisztább kereszténység és a kik e tisztult hitet, mint kereszt-

¹ A ki e verseket a Károli néven közzétett és sokat javított fordítással egybe hasonlítja, legott meg fogja látni, hogy a Bogáthié ma is maga az élet, az örök elevenség, — a Károlié háromszáz esztendősz csupasz esontváz maradt.

tények követik, épen úgy részesülnek, akár a régi zsidók, Isten kegyelmes atyai pártfogásában. Nem esoda, sőt nagyon is érthető, hogy Bogáthi fel-felszólal ez igaz hitvallók igazságtalan üldöztetése ellen; sőt a hajdankor igazhívóinek megad minden megérdemelt elismerést s a hol lehet, dicséri őket felvilágosult és szerető humánus módon, a nélkül, hogy a korabeliek felkapott szokása szerint modernebb katolikus színezetű czafrangokkal akagatná őket tele, hamis világításban tüntetve fel ősi, patriarkalis erényeiket.

Bogáthinak ily részrehajlatlan álláspontja egyetlen tüne-ménynek látszik a maga nemében. Ezért volt része annyi félre-értésben, régen a tudatlanok, most a tudósok részéről. Legutóbb Kohn Sámuel tudós rabbi Bogáthit a zsidók érdemeinek őszinte elismeréseért nyílt szombatosnak vallja. Szem elől téveszti e felületesnek mondható vélekedésével a renaissance-nak és a XVI. században feléledt zsidó régiségtudománynak óriási hatását az addig bigott keresztény gondolkozás megváltoztatására. Az eladdig feltétlenül uralkodott katolikus kizárólagosság most csak az orthodox körökben maradt meg. A kiválóbb lelkek nyílt szemmel s egészen más szempontból tekintették most a régi világot. A derék Kohnnak Servetet, Castelliót, Socini Laeliot, Dávid Ferenczet, Karádi Pált és Enyedi Györgyöt kellene jobban megismernie, hogy Bogáthi nem értett álláspontjáról behatóbban ítélhessen.

Már csak saját vigyázatlan érvei is elegendők állítása hite-lének megingatására. Rossz a kiinduló pontja: csak szombatos másolatokat használ, tehát fogalma sem lehet arról, mit írt maga Bogáthi a saját hitfelei számára. Kohn logikája az 1582/3-ban költ zsolttárok 1585. táján iratja s a szombatosság keletkezését 1588-ra határozza; tehát a korábbi zsolttárkönyv hogy lehetne szombatos? (Filius ante patrem.) Ugyancsak Kohn szerint Bogáthi ölete végső éveiben unitárius volt, meghalt 1592-ben: mikor lehetett tehát szombatos? Legerősebbnek tartott érve a találgató történetírónak, mit aláhuzva közöl: „Bogáthi-nak zsolttárai mindenütt szombatos nézeteket és tanokat *juttatnak érvényre* s olyan határozott és erős zsidó szellem nyilatkozik bennök, *a minőt hiába keresünk maguknál a zsidó fordítóknál*“. Hát akkor ugyan mit keresnének a zsidók Bogáthinál? Hogy a Kohn logikáját ebből is megvilágítsuk: szerinte a szom-

batosság első korszaka még határozottan keresztény állásponton 1588–1621-ig terjed; a második korszak mindinkább zsidó álláspontra helyezkedik 1638-ig; a harmadik korban magát a zsidóhitet karolják fel 1869-ig. Már most hogyan fér egybe ezekkel a korszakokkal s különösen az 1638 után fellépő zsidó hittel Bogáthinak már 1585-ben a zsidó szellemen felül való álláspontja? Hogy nem tudja meglátni itt a mesterséges korlátok közé szorult történetbuvár, hogy a klasszikus renaissance és protestáns megújulás lelkesítő hatására oly bámulatos magaslatra már 1585 tájt fölemelkedett Bogáthit egészen más szempont illeti, mint a XVII-ik száz közepén babonás zsidózásba süllyedt tudatlan szombatosokat, kiknek a sokat tanult és sokat tudó, de erkölesi és testi tönk után immár lejtőre tévedt Pécsi Simon volt e vészes útvesztőbe elvakult vezetőjük.

És éppen ez a Pécsi Simon legékesszólóbb tanúja annak, mily kevésbé illetékes „A szombatosok“ történetírója az erdélyi viszonyok megítélésére. Nagy szorgalommal összeszedett munkájában főként Pécsivel foglalkozik. Hőseként magasztalja s Erdély művelődéstörténetében díszhelyet jelöl ki számára. Politikai szereplését és erkölesi magaviseletét is méltatja s egyik fejezet végeredményeként a meggyőződés erejével felkiált: *„Annyi bizonyos, hogy sohasem volt áruló!”*

Nem szólunk most Pécsiről, a kitünő tudósról; de szólunk kell a fenkölt patriárkáról, kit történetírója ép annyira félreért, mint első tanítóját, Bogáthi Fazakas Miklóst. Pécsi Simon is a mi sorainkból kelt ki és nyugodt öntudattal elmondhatjuk róla, ha százszor ügyesebben védelmezné is meg dr. Kohn: soha nálánál Erdély nagyobb árulót nem látott. Elszakadt Bogáthitól, kinek fényes példájától eltérve a babonás hiedelmek sülyesztő posványáig jutott. Cserben hagyta többi tanítóit is, kiknek az olasz és német egyetemekre utasító józan tanácsát megvetve Konsztantinápoly, Észak-Áfrika és Spanyolország, Róma és Nápoly sötét zugait bujta inkább, hogy a kor titkos tudományaiba mélyebb beavatást nyerjen. Árulója lett legnagyobb jóltevőjének, fogadott atyjának, kinek mulatozásaitól alig ért el halálos ágyához s első legfőbb gondja volt, hogy vagyonát elfoglalja, örökül hagyott nevét pedig kegyelet nélkül megtagadja. Árulója és egyik megbuktatója lett urának, Rákóczi Zsigmond fejedelemnek, ha a háromszéki nemesek vallomásának hihetünk. Azu-

tán kisebb árulások után elárulta a protestánsok ügyét, midőn Erdély reá bizott lovas haderejét a fehérhegyi döntő ütközettől kislelkűen visszatartotta s ezzel a cseh nemességet a császár bakóinak kezében hagyta. Lakolván ezért, második bukása után nyomban elárulta őt felnevelte és emberré tette saját hitfelekezetét, számos virágzó iskolát és ekklezsiát elragadozván az ő legrégebb pártfogóitól. Ezután keresztény hitét is fölváltotta az ó-testamentum sötétségével s ebből származott újabb bukása után „kedve ellen megismervén vénségére az igazságot“, kálvinista lesz csakhamar azért, hogy az ifjú korától rettegett, de becsületes szegénységtől mentve maradjon. És most a sir szélén álló agg hányatott életét egy utolsó leghitványabb árulással fejezi be: Erdő-Szent-Györgyöt, az unitárius esperesség székhelyét, ravasz fondorlattal legnagyobb ellenségeinek kezébe játsza, csupán csak azért, hogy a fősvény fejedelemnek és kapzsi orthodox püspökének, kik őt az imént kegyetlenül lesujtották, egy elismerő mosolygását megnyerhesse.

Ime a mulandóságból mulólag kiemelt nagy hős, kinek érdekében dr. Kohn Sámuel a Carlyle dicsőítő szerepét ugyan hiában vállalta. A miért valaki kiváló mértékben hebraista, azért nem szükségkép következik, hogy emberségét is ugyanazzal a mértékkel felmagasztalják. A sokféle uton-módon szerzős mindent családjának szorgosan megőrző Pécsi Simon távol áll attól is, hogy őt bölcsnek mondhassuk. Minden kisebb-nagyobb bukását igen jól megérdemelte. Sőt legjobban a legutolsót, mely első tekintetre a méltatlanság megbotránkozását költi fel az érzékeny lelkekben. Pécsi Simon, a mások hűtlen bizalmasa egész éltében, méltán bukott el végképen a vallásügy sík mezején. Az ő elmaradt orthodoxiáját még esökönösebb orthodoxia győzte le. A győzők hatalmaskodó erőszaka ellen pedig nem tehetett számbavehető kifogást az, ki maga nyíltan tanította a hatalom korlátlan jogát a hit kérdéseiben. Mert jó azt tudnunk, hogy tudós Pécsi Simon uram a Melius középkori felfogásával egy huron pendülve, jó maga is azt tartotta, hogy a vallásos czél szentesíti az eszközöket.

KANYARÓ FERENCZ.

Egyházi beszéd.¹

Néhémiás II. r. 17-ik vers.

Mint az eltikkadt vándor a kietlen pusztaságban, a nap égető hevétől gyötörtetve, sovároghva várja a sejtett forrás-kút feltalálását s midőn reábukkan, lelkét, szívet kimondhatatlan édes öröm, gyönyör járja át és nem tud betelni az üdítő ital édes cseppjeivel: ily gyönyör, ily öröm lelkesít ma minket k. afiai! midőn e díszes új orgonánkat az Ur szent templomában a maga helyén beállítva látjuk, s halljuk annak szívet-lelket nemesítő kedves zengését, melynek édes zenéjével nem tudunk betelni . . .

A mit évek hosszú során át oly nagy lelkifájdalommal nélkülöztünk, a mi után oly lángolón epekedtünk: a nagy Isten segedelmével felépült, rendeltetése helyén áll s már kedves zenéje mellett dicsőítettük is a nagy Istent, a mi szerető édes Atyánkat, kinek egeiből száll alá minden tökéletes ajándék.

Csoda-é, ha egyházunk minden egyes tagját az öröm szent érzése hatja át? Csoda-é, ha ünnepet szentelünk e mai napon a seregek Urának és Istenének, ki — kihozott a szolgaságnak, a veszedelemnek földjéről . . . Csoda-é, ha lelkesült örömmel összesereglettünk, e hamvaiból felépült magyar Sionba, mint egy zászlós tábor, hogy az Ur szent hajlékának ez újabb *díszét*, kedves orgonánkat felszenteljük s átadjuk a közhasználatnak, hogy ne csak minket, hanem utódainkat is, még századok múlva is — lelkesítsen s vallásos szent érzésekkel felemeljen az Isten-ség magaslatáig.

Oh kedves afiai! ha elgondoljuk a rettenetes csapást, mely évekkel ezelőtt egyházunkat érte, s látjuk most, nem csak templomunkat, hanem új orgonánkat is *hamvaiból újra születni*:

¹ Orgona szenteléskor.